

ТЭОРЫЯ ДАСЛЕДАВАННЯ АЛЬФАКТОРНЫХ НАМІНАЦЫЙ

Стаўленне да пахаў змянялася на працягу ўсяго існавання чалавецтва, што тлумачыцца рознымі ўяўленнямі аб пахаўспрыманні ў цэлым. У антычнасці існавала ідэя, што пах ўспрымаецца не носам, а непасрэдна мозгам. Нос успрымаўся як канал для ўцягвання пахкіх рэчываў у мозг. Платон, напрыклад, у сваіх разважаннях кажа аб тым, што пахі адчуваюцца толькі ў прамежкавым стане, г.зн. пры ператварэнні вады ў паветра і наадварот [1]. У сувязі з гэтым існуе вялікая колькасць пахаў, якія не маюць назвы, аднак выклікаюць у рэцыпіента пэўныя адчуванні. Згодна з Арыстоцелем, пахавыя рэцэптары размяшчаюцца ўнутры носа [9]. Ён праводзіў аналогію паміж нюхам і смакам і прыйшоў да высновы, што смакавыя адчуванні выяўленыя больш ярка, чым пахавыя. Арыстоль таксама звярнуў увагу на тое, што людзі атрымліваюць ад пахаў толькі невялікую частку той інфармацыі, якая даступная жывёлам.

З самых старажытных часоў веды пра пахі выкарыстоўваліся ў медыцыне. Ароматызаваныя лямпы і мячочкі з пахучымі травамі, якія меркавалася насіць з сабой, успрымаліся як абарона ад тыфа і чумы. Акрамя абароны ад чумы, водары пачалі прымяняцца для лячэння іншых хвароб. Гэтаму спрыяла і тое, што ў XI стагоддзі Авіцэна навучыўся здабываць кветкавую эсэнцыю; да гэтага адрыцця духі атрымлівалі свій водар з розных смол. Такім чынам, у XVII-XIX ст. у медыцынскай практыцы пачалі ўжываць розныя водары для лячэння як фізічных, так і псіхічных захворванняў – гістэрыі, меланхоліі, іпахондрыі, галаўной болі і нават звычайнай прастуды. Аднак на пачатку XIX стагоддзя ў грамадстве ўзнікае скептычнае стаўленне да выкарыстання ароматычных сродкаў у медыцынскіх мэтах, асабліва з боку навукоўцаў, якія выступаюць за прымяненне хімічных медыкаментаў.

Паралельна з выкарыстаннем пахаў у лячэбных мэтах, побыце, рытуалах, прадпрымаліся спробы іх парадкавання і класіфікацыі.

Пачынаючы з антычнасці і Сярэднявечча, навукоўцы ставілі перад сабой такія задачы, аднак сутыкаліся з вялікімі цяжкасцямі. Па-першае, шырока ўжываліся тэрміны і паняцці, якія характарызавалі іншыя органы пачуццяў, асабліва гэта тычылася смакавых адчуванняў. Напрыклад, пры характарыстыцы харчовага прадукта ўлічвалася рэакцыя арганізма на асаблівасці, звязаныя з яго хімічнай прыродай – пахам і смакам. Аднак, як паказваюць сучасныя даследаванні, органы нюху значна больш адчувальныя, чым смакавыя. Такім чынам, пры характарыстыцы ежы пахавыя адчуванні з'яўляюцца вызначальнымі.

Навуковае абгрунтаванне ўспрымання паху было вызначана не адразу. Упершыню гэты механізм быў апісаны ў паэме Л. Кара «Аб прыродзе рэчаў» каля 2000 гадоў таму. З тых часоў навукоўцамі былі распрацаваны розныя тэорыі, якія тлумачаць і класіфікуюць пахі [11, 4, 5, 6]. Ідэя таго, што малекулы пахкага рэчыва могуць уступаць у кантакт з рэцэптарамі ці,

наадварот, выпраменьваць хвалі, якія раздражняюць гэтыя рэцэптары, паклала пачатак дзяленню пахавых тэорый на кантактныя і хвалёвыя [8]. Кантактная тэорыя мела доўгатэрміновы ўплыў на грамадскасць, у сувязі з яе відавочнасцю. Хвалевая тэорыя атрымала вялікае распаўсюджванне ў XVIII стагоддзі, абапіраючыся на хвалевыя тэорыі святла і слыху.

Самая вядомая класіфікацыя пахаў належыць К. Лінею, які ў 1756 годзе ў межах сваёй тэорыі падзяліў усе пахі на сем класаў [4]. У 1895 годзе была прадстаўлена дзевяцікласавая класіфікацыя, дапрацаваная ў 1914 годзе. Аўтар вылучаў эфірныя, араматычныя, бальзамічныя, амбры-мускусныя, часночныя, прыгарэлым, капрылова, брыдкія, млосныя пахі [2].

Іншы кірунак у класіфікацыі пахаў звязана з іх уплывам на чалавека. Існуе агульная класіфікацыя пахаў па характары іх ўздзеяння на чалавека: асвятляльныя або заспакаяльныя; пахі, якія стымулююць станоўчыя эмоцыі або прытупляюць ўспрыманне; выклікаюць агіду або стан нервовай узбудлівасці [2].

Шматлікія эксперыменты, выкананыя расійскімі і замежнымі навукоўцамі, паказалі, што прыемныя пахі спрыяюць паляпшэнню самаадчування чалавека, паніжэнню скурнай тэмпературы, падзенню крывянога ціску, запаволенню пульсу, пагелічэнню мускульнай сілы і г.д. Настрой таксама можа змяняцца пад уплывам пахаў. Напрыклад, вылучаюцца пахі, якія бадзёраць, выклікаюць аптымізм, здымаюць дэпрэсію, і наадварот, здольныя прытупляць ўспрыманне рэчаіснасці, выклікаць раздражненне або лёгкі сум [10].

Дзмітрый Захар'ін адзначае, што працэс ўспрымання пахаў складваецца як з інстынктыўных рэакцый, так і культурна набытых звычак. У сваю чаргу прыроднае пахаўспрыманне карэктуюцца законамі сацыяльнай гульні, а цывілізацыя навучае мастацтву падтрымліваць станоўчы альфакторны імідж. Аўтар адзначае, што нормы сацыяльнай рэпрэзентацыі не з'яўляюцца статычнымі, яны змяняюцца ў залежнасці ад часу і прасторы [3].

Сучаснае заходняе грамадства значна недаацэньвае нюх і ролю пахаў у параўнанні з іншымі органамі ўспрымання рэчаіснасці чалавекам. Такое стаўленне, як адзначаюць культуролагі, з'явілася вынікам «пераацэнкі пачуццяў» філосафамі і навукоўцамі XVIII-XIX стагоддзяў. Інтэлектуальная эліта таго часу ўзнесла візуальнае ўспрыманне ў разрад вышэйшага пачуцця, якое адлюстроўвае рацыянальнасць і цывілізаванасць, нюх, у сваю чаргу, лічыўся пачуццём ніжэйшага парадку і характарызаваўся як прымітыўны.

Адмоўнае стаўленне да нюху ў заходняй культуры знаходзіць адлюстраванне і ў мове. Напрыклад, у англійскай мове знаходзім выразы, якія маюць станоўчую канатацыю ў апісанні пачуццяў чалавека: «visionary» (літар. «празарлівец»), «keen-eyed» (літар. вастравокі), «having a good ear» (літар. «які валодае добрым слыхам»), «good listener» (літар. добры слухач); «a light touch» (літар. «лёгкае дакрананне»), «good taste» (літар. «добры густ») і інш. Аднак эквіваленты, што становяць апісваюць пахавыя здольнасці, адсутнічаюць. Адзінае шырокавыкарыстаннае слова «nosy» (літар. які

валодае добрым нюхам, пранырлівы), звязанае з нюхам, у большай ступені перадае злоўжыванне, чым хвалу.

У лінгвістычнай навуцы маецца шэраг работ, прысвечаных аспектам чалавечага ўспрымання, але праблеме апісання лексікі альфакторнай семантыкі не надавалася істотнай увагі. Асноўная прычына, на думку Н.С. Паўлавай, – базавае адрозненне нюху ад усіх іншых падсістэм ўспрымання, якое заключаецца ў тым, што «найважнейшую перашкоду для культурна-эстэтычнай інтэграцыі і ацэнкі ўяўляе сама мова апісання дадзенай сферы і, адпаведна, сама наша здольнасць дадзеную сферу асэнсаваць». Асобныя аспекты альфакторнай лексікі даследаваліся толькі ў нешматлікіх працах.

У дысертацыйным даследаванні «Функцыянальна-семантычнае поле ўспрымання паху і сінэстэзіі адарычнай лексікі І.А. Буніна» А.В. Жыткоў звяртаецца да лінгвістычнай паэтыкі, адной з задач якой з'яўляецца стварэнне тыпалогіі славесна-мастацкіх стыляў асобных майстроў слова. Аўтар даследуе функцыянальна-семантычнае поле паху ў творах І.А. Буніна. Разам з тым, даследаванне не замыкаецца ў рамках аднаго функцыянальна-семантычнага поля: акрамя выяўлення асаблівасцей функцыянавання «адарычнай» лексікі, у дысертацыі разглядаюцца магчымасці перасячэнняў функцыянальна-семантычнага поля, пераходаў адзінак са значэннем паху ў іншыя функцыянальна-семантычныя плаці чалавечага ўспрымання (так званых сінэстэтычных пераносаў).

Расійскія даследчыкі нярэдка звяртаюцца да паэтычнага жанру для даследавання альфакторнай прасторы. Напрыклад, М.Н. Кулакоўскі разглядае адарычную лексіку ў лірыцы Ганны Ахматавай [7]. Аўтар адзначае, што, нягледзячы на малую колькасць лексем семантычнага поля «пах» ў мастацкім тэксце, іх ролю нельга недаацэньваць. У лірычных творах выкарыстанне адарычнай лексікі не толькі стварае самастойны мікраобраз, але з'яўляецца дэмажонным сродкам пры ўзаемадзеяннях розных інфарматыўных планаў, далучаючы да традыцыйнага візуальнага ўспрымання гэтых пахавых характарыстыкі.

Зыходзячы з вышэйсказанага, можна казаць пра тое, што пачуццёвая сфера чалавека, у тым ліку нюх, заўсёды ўяўляла цікавасць для даследавання. У сілу сваёй спецыфікі альфакторны прастор у большай ступені быў аб'ектам даследавання ў медыцыне, фізіялогіі, псіхалогіі, сацыялогіі, арамакалогіі, маркетынгу і рэкламе. Аднак у апошні час назіраецца тэндэнцыя да вывучэння альфакторнай лексікі з лінгвістычнага пункту погляду. Асноўныя даследаванні прысвечаны вывучэнню індывідуальна-аўтарскай вербалізацыі лексіка-семантычнага поля ці канцэпта «пах», а даследаванне міжмоўнай альфакторнай прасторы ў двух мовах ўяўляе асаблівую цікавасць для сумежных навук у сувязі з павелічэннем увагі да адарычнай лексікі ў лінгвістыцы і да вербальнай рэалізацыі пачуццёвага ўспрымання.

1. Ароматы и запахи как часть бытия античного человека // RusNauka.com: Архив научных публикаций [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа:

- http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Philosophia/4_84122.doc.htm – Дата доступа: 13.09.2019.
2. Жмуров, В.А. Психиатрия. Энциклопедия // Google Books: the full text of Books [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: <https://tinyurl.com/y4pp86xy> – Дата доступа: 13.09.2019.
 3. Захарьин, Д. Ольфакторная коммуникация в контексте русской истории / Д. Захарьин // Культурные практики в идеологической перспективе. Россия, XVIII – начало XX в. – 1999. – № 3. – С. 54-70.
 4. Классификация запахов Линнея. // Психология: тесты, тренинги, словарь, статьи [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: <http://azps.ru/handbook/k/klas996.html> – Дата доступа: 13.09.2019.
 5. Классификация запахов Цваардемакера // Психология: тесты, тренинги, словарь, статьи [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: <http://azps.ru/handbook/k/klas92.html> – Дата доступа: 13.09.2019.
 6. Классификация обонятельных ощущений Хеннинга // Психология: тесты, тренинги, словарь, статьи [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: <http://azps.ru/handbook/k/klas63.html> – Дата доступа: 13.09.2019.
 7. Кулаковский, М.Н. Одоративная лексика в лирике Анны Ахматовой / М. Н. Кулаковский // Ярославский педагогический вестник. – 2014. – № 2. – С. 209–213.
 8. Некрасов, Б.В. Основы общей химии. В 2 т. Том 2. / Б.В. Некрасов. – Москва: Химия, 1973. – 688 с. – С. 144-145.
 9. Обоняние: запах между естественным и безобразным // Arzamas: История, литература, искусство в лекциях, шпаргалках, играх и ответах [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: <https://arzamas.academy/materials/1670> – Дата доступа: 13.09.2019.
 10. Рязанцев, С.В. В мире запахов и звуков (занимательная оторингология) / С. В. Рязанцев. – Москва: Терра, 1997. – 432 с. – С. 285-287.
 11. Science is perception: what can our sense of smell tell us about ourselves and the world around us? // PubMed Central: Free full-text archive of biomedical and life sciences journal literature at the U.S. National Institutes of Health's National Library of Medicine [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2944383/> – Дата доступа: 13.09.2019.